

Din tro – din ensak?

Olle Häggström

Att ha synpunkter på andras tro anses ofint och är snudd på tabubelagt. Vi som oroas över och vill begränsa religionernas inflytande i samhället är som regel inte okänsliga för detta tabu. En vanlig taktik för att slippa överträda det, och ändå kunna rikta kritik mot religiösa institutioner, är att dra en skarp gräns mellan det privata och det offentliga: vad en människa tror är hennes egen privatsak, och vi sekularister bör begränsa oss till att kritisera religionens roll i politik och samhällsliv.

I det följande kommer jag att ifrågasätta det rimliga i en sådan uppdelning, och tvärtom hävda att vi som engagerade samhällsmedborgare har goda skäl att lägga oss i vad andra tror. Den som kommer med ett så fräckt ifrågasättande riskerar lätt att missförstås, så låt mig börja med att undanröja ett par potentiella missförstånd.

För det första vill jag betona att mina synpunkter inte är av juridisk art, utan snarast av moralisk. Åsikts- och yttrandefriheterna är fundamentala byggstenar i ett demokratiskt samhälle, och det vore mig fjärran att vilja förbjuda vissa slags trosföreställningar. Givetvis önskar jag inte något Stasi-inspirerat tankekontrollsystem. Min ambition är långt blygsammare: jag vill att när andra människor har föreställningar (religiösa eller andra) som vi ser är orimliga, så skall det vara tillåtet för oss att påpeka orimligheten och försöka tala dem till rätta. Sådana tilltag brukar slentrianmässigt avfärdas såsom ”missionerande”, och min enkla poäng är att det inte behöver vara fel att missionera.

För det andra vill jag inte uppfattas som att jag tycker att religiösa vanföreställningar *alltid* och *i alla lägen* bör bekämpas. Torgny Lindgren berättar i sin roman *Norrlands akvavit*¹ om den gamle väckelsepredikanten Olof Helmersson som på sin ålders höst återvänder till de trakter i norra Västerbotten där han en gång frälst så många själar. Under sina år i förskingring har han blivit klar över att det han för snart ett halvsekel sedan förkunnade var helt på tok. Gud finns inte, och Olof vill nu meddela sina gamla lärjungar denna insikt. Den urgamla Gerda, som ligger på sitt yttersta, gläds till tårar över att återse sin själasörjare, och talar varmt om sin tro och förtröstan. Olof drabbas av tunghäfta, och det hela är andlöst spännande: måtte den gamla hinna dö innan Olof kommer till skott med att slå sönder hennes världsbild!

Gerdas hjärtskärande gudstro skadar ingen, men som bl.a. den engelske 1800-talsmatematikern och filosofen William Clifford framhåller så är saken inte alltid så enkel. Clifford berättar om en skeppsredare och dennes gamla och ganska skraltiga passagerarfartyg.² Till en början oroas redaren något av de dubier som framförs beträffande fartygets sjöduglighet, men han lyckas till sist slå oron åt sidan och intala sig att försynen aldrig skulle tillåta att något ont hände alla de familjer som fartyget skulle bära med sig mot ett bättre liv på andra sidan Atlanten. Innerligt övertygad om detta vinkar han med lätt hjärta av fartyget, och kan en tid senare gå till banken och hämta ut försäkringspengarna.

Clifford menar att skeppsredarens tro är moraliskt förkastlig. Den amerikanske fysikern Alan Sokal ansluter sig, i sin aktuella bok *Beyond the Hoax*, till Cliffords uppfattning, och fyller på med ett eget exempel:

Antag att ledaren för ett mäktigt land med stora militära resurser tror, uppriktigt men baserat på felaktiga underrättelseuppgifter, att ett mindre land besitter massförstörelsevapen. Antag vidare att han för att undanröja

---

1 Lindgren (2007).

2 Clifford (1879).

detta hot beslutar sig för att gå till angrepp mot det mindre landet, med tiotusentals civila dösoffer som följd.³

Den som vill kan här hålla fast vid skiljelinjen mellan privat tro och offentliga handlingar, och hävda att det i Cliffords och Sokals exempel inte är tron i sig, utan enbart de efterföljande handlingarna, som vi bör fördöma. Men är detta egentligen rimligt? Om jag t.ex. är övertygad om att alla och envar som inte följer Tio Guds Bud skall brinna i helvetet, är jag då inte moraliskt förpliktad att söka omvända mina medmänniskor till att följa buden? Kan vi rimligtvis begära att exempelvis abortmotståndare som Mikael Oscarsson och Ulf Ekman skall bortse från hur världen enligt deras religiösa övertygelse är beskaffad när de agerar i politik och samhällsliv? Är inte i själva verket var och en moraliskt förpliktad att göra vad han eller hon är övertygad om är det rätta? Att respektfullt låta tron hos skeppsredaren i Cliffords exempel eller presidenten i Sokals vara deras ensak, för att enbart fördöma deras handlingar – är inte det ett i längden ohållbart försök att stoppa symptomen utan att göra något åt de bakomliggande orsakerna?

Dessa retoriska frågor avgör i mina ögon saken, men jag kan likväl se ett par andra argument för att vi inte bör lägga oss i andra människors religiösa tro. Det ena är att vi faktiskt inte kan veta vem som har rätt och vem som har fel rörande Guds existens och liknande frågor. Det andra – låt oss kalla det Gerdadoktrinen – är att även om de religiösa skulle råka ha fel i frågor som t.ex. den om hur världen blev till eller om Kristi uppståndelse, så är det väl knappast något som behöver bekymra oss andra; Cliffords och Sokals uppbyggda scenarier är enligt denna uppfattning ganska konstlade, medan Torgny Lindgrens däremot fångar något betydligt mer allmänmänskligt. Låt mig kort bemöta argumenten i tur och ordning.

Filosofiska diskussioner om Guds eventuella existens tenderar att hamna i ett slags dödläge där frågan inte verkar kunna avgöras i vare sig den ena riktningen eller den andra. Men detta förutsätter ett tillräckligt abstrakt gudsbegrepp. Om vi blir mer konkreta och frågar efter existensen av en personlig gud av judiskt-kristet snitt, som svartsjukt kräver vår exklusiva tillbedjan och som har långtgående detaljsynpunkter på våra sexualvanor, så blir situationen en annan. Inte heller en sådan gud kan formellt sett vare sig bevisas eller motbevisas, men ju mer långsökt en teori är desto större krav på empiriskt stöd kan vi ställa på den för att alls ta den på allvar. Att en teori inte formellt kan vare sig bevisas eller motbevisas betyder ingalunda att det är lika rationellt att tro på den som att inte tro på den. Teorin att det någonstans mellan Mars och Jupiters banor cirklar en halvmeterstor asteroid helt av choklad kan (i dagens kunskapsläge) varken bevisas eller motbevisas, men i avsaknad av empiriskt stöd finns inget rimligt skäl att ta den på allvar.

Den bistra sanningen för den som t.ex. vill försvara den kristna gudens existens är att (när väl tankevrurpor och cirkelresonemang av typen ”att Gud finns står i Bibeln, som är Guds ord och därför sanningen” rensats ut) denne inte har starkare empiriskt stöd än t.ex. Oden eller Zeus.⁴ En roande illustration till det absurda i den kristna gudens starka ställning ännu mer än 200 år efter Upplysningens genombrott kan fås genom att plocka fram ett lämpligt tal av George W. Bush och byta ut samtliga förekomster av ”God” mot ”Zeus”.⁵ Den enda skillnad mellan ”God” och ”Zeus” som gör att ett sådant modifierat citat låter så dråpligt är att tron på Zeus råkar ha fallit ur modet sedan ett par tusen år tillbaka.

Läsaren kan notera att jag här insisterar på kravet att våra försanthållanden och trosföreställningar skall

3 Sokal (2008), s 452, min översättning. Sokal är noga med att betona att hans exempel är fiktivt, och att vad Bushadministrationen av allt att döma gjorde var något annat, nämligen att *först* besluta sig för att störta Saddam Hussein, och *därefter* låta fabricera uppgifter som motiverar angreppet.

4 Försök att försvara kristen tro på empirisk-induktiv grund görs ibland, men tenderar att bli löjliga. Religionsfilosofen Richard Swinburnes *The Existence of God* (2004) är ett uppmärksammat exempel; se Haggström (2008a) för en obamhäftig dissekering.

5 Se Harris (2005), s 46-47, eller Sokal (2008), s 375-376.

bedömas i förhållande till empiri och logisk argumentation. Mot ett sådant krav anförs ibland att det är alltför inskränkt, och att det går att ha kunskap som inte erhållits via vare sig våra fem sinnen eller logiska resonemang; det kan t.ex. gälla en uppenbarelse eller en stark inre känsla av att Gud finns. Med en sådan utvidgning riskerar vi emellertid att hamna i vad filosofen Daniel Dennett kallar intellektuell tennis utan nät⁶, där inga motargument biter på universalargumentet ”så känner jag på mig att det är”, och all diskussion blir meningslös. Och om någon nu säger sig ha en stark inre känsla av att Gud finns, vilket skäl har vi då att därav dra slutsatsen att Gud finns? Intuitiva kosmologiska föreställningar kan lätt slå fel; själv har jag, liksom nästan alla andra, en stark (med felaktig) inre känsla av att jorden är platt och att det existerar en universell riktning (den vi kallar ”nedåt”) vartåt all materia graviterar. Richard Dawkins lägger i karaktäristisk stil fram problemet i ett brev till sin då 10-åriga dotter Juliet:

Antag att jag berättar att din hund är död. Du skulle antagligen bli upprörd och fråga ”Hur vet du det? Hur gick det till?”. Antag att jag svarar ”Jag vet egentligen inte. Jag har inga bevis, utan bara en underlig känsla i djupet av mitt inre av att han är död”. Du skulle då bli sur på mig för att ha skrämmt dig i onödan, för du vet ju att en ”underlig känsla” inte i sig är något skäl att tro att en hund är död. Vad som behövs är bevis. Vi har alla underliga känslor emellanåt; ibland visar de sig stämma och ibland inte. Och vad skall vi förresten göra när olika personer känner på sig olika saker – hur skall vi då avgöra vem som har rätt?⁷

Återstår Gerda-doktrinen – att folks religiösa uppfattningar må vara hur tokiga som helst men ändå kan lämnas därhän då de ju inte gör någon skada. Och förvisso finns sådana fall som i Lindgrens berättelse, där inte ens en förhärdad sanningsivrare såsom jag själv ser något behov av att gå in och skingra vanföreställningarna. Men det finns också gott om fall där konsekvenserna av vanföreställningarna inte på samma sätt kan avfärdas såsom harmlösa. Som Sokal påpekar så är Bibelns och Koranens samstämmiga anvisning om att hustrur skall lyda sina män (men inte vice versa) knappast den enda orsaken till att hundratals miljoner kvinnor idag står under förtryck, men att tron på dessa heliga texter är en bidragande orsak står bortom rimlig tvivel.⁸ Om påven och hans anhängare kunde göra sig kvitt föreställningen om att bruk av preventivmedel är ett brott mot Gud så skulle miljoner barn kunna besparas HIV-smitta. Stamcellsforskning och medicinska framsteg stoppas på rent vidskepliga grunder.⁹ Föreställningen att Gud anbefaller heligt krig mot de otrogna har genom historien orsakat kopiösa mängder lidande, och är idag aktuell i muslimsk skepnad på ett sätt som (i kombination med en alltmer okontrollerad kärnvapenspridning) riskerar att få fatala konsekvenser. 44% av vuxna amerikaner räknar med Kristi återkomst inom 50 år, och det finns anledning att bekymra sig över vad detta kan innebära för USA:s beredskap att föra en klimatpolitik med sikte på betydligt längre tidsperspektiv än så.¹⁰ Etc, etc. Och vi bör inte glömma att religiösa vanföreställningar bidrar till att luckra upp idén om vikten av rationellt tänkande, med risk för ett avvisande av vetenskapen som en källa till kunskap och till lösningar på de många globala problem och utmaningar vi står inför.

6 Dennett (1995), Haggström (2006).

7 Dawkins (2003), s 245-246, citerad i Sokal (2008), s 407-408, min översättning.

8 Sokal (2008), s 451-452.

9 Genetiska och andra medicinska ingrepp kräver givetvis djupgående etiska diskussioner, men knappast av det slag som dominerar i den digra rapporten *Human Dignity and Bioethics* (2008) från George W. Bushs bioetiska råd. Mer än hälften av de 23 kapitelförfattarna arbetar för kristna institutioner, och kapitel efter kapitel bygger på sådant som t.ex. den bokstavligen tron på mirakler återgivna i Första Mosebok, och idén om gudomlig uppenbarelse som källa till kunskap. Se Pinker (2008) för en kritisk genomgång.

10 Harris (2007), s viii-ix, uttrycker ännu starkare sin oro över denna opinionssiffra: ”Enligt den vanligaste tolkningen av bibliska profetior återkommer Jesus först efter att saker och ting gått fruktansvärt fel på jorden. Det är därför ingen överdrift att säga att ifall ett brinnande eldklot plötsligt kom över Londons, Sydneys eller New Yorks väg, skulle åtskilliga amerikaner skönja en gyllene infattning i det efterföljande svampmolnet. Det skulle nämligen tyda på att det bästa ting som någonsin kommer att hända höll på att ske: Kristi återkomst. Att sådan tro knappast hjälper mänskligheten att skapa en hållbar framtid, socialt, ekonomiskt, miljömässigt eller geopolitiskt, borde vara skriande uppenbart. Föreställ dig konsekvenserna ifall ett antal betydande personer i USA:s politiska ledning på allvar trodde att världen stod inför slutet och att detta slut skulle bli ärofullt.”

* * *

Alan Sokals *Beyond the Hoax*, som jag i hög grad lutat mig emot i argumentationen ovan, räknar jag utan att tveka som en av årets viktigaste böcker. Sokal nådde världsberömmelse 1996 då han avslöjade att hans artikel med den grandios klingande titeln *Transgressing the boundaries: towards a transformative hermeneutics of quantum gravity*¹¹, publicerad i sociologitidskriften *Social Text*, i själva verket var en parodi på de postmodernistiska och relativistiska flummerier som kommit att bre ut sig inom stora delar av den akademiska vänster han i grund och botten sympatiserar med. *Beyond the Hoax* inleds med den mästerliga parodin, utförligt kommenterad och förklarad med en extra fotnotsapparat, följd av några av de texter Sokal publicerade i den omfattande debatt som följde i spåren av hans tilltag. Längre fram i boken breddas hans angreppsmål till att omfatta bl.a. pseudovetenskap och religion, och framställningen präglas genomgående av hans ironiska glimt i ögonvrån samtidigt som han sällan eller aldrig sviktar i fråga om saklighet. Engagemanget är inte att ta miste på, och redan i förordet förklarar Sokal sitt syfte:

Oavsett om det är postmodernister till vänster, fundamentalister till höger, eller förvirrade debattörer av allehanda politiska och icke-politiska schatteringar, som kommer i skottlinjen för min kritik, så är mitt grundläggande budskap detsamma: klart tänkande och respekt för evidens är av yttersta betydelse för mänsklighetens överlevnad i det 21:a århundradet.¹²

Att dessa ord faller mig på läppen är väl knappast att förvånas över då de i frapperande grad överensstämmer med programförklaringen i min kommande bok *Riktig vetenskap och dåliga imitationer*.¹³ Men det är en annan historia... Läs Sokal!

Referenser

Clifford, W. (1879) The ethics of belief, in *Lectures and Essays, vol II* (red. L. Stephen och F. Pollock), MacMillan, London. Återgiven på http://infidels.org/library/historical/w_k_clifford/ethics_of_belief.html

Dawkins, R. (2003) *A Devil's Chaplain*, Weidenfeld & Nicolson, London.

Dennett, D.C. (1995) *Darwin's Dangerous Idea*, Simon & Schuster, New York.

Harris, S. (2004) *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*, W.W. Norton, New York.

Harris, S. (2007) *Brev till en kristen nation*, Fri Tanke, Stockholm.

Hägström, O. (2006) Duger det att stå utanför och se in? *Folkvett*, no. 4. http://www.math.chalmers.se/~olleh/Edinburgh_vs_Dennett.pdf

Hägström, O. (2008a) Brister i sannolikhetsargument för och emot Guds existens, *Filosofisk tidskrift*, no. 3. http://www.math.chalmers.se/~olleh/Swinburne_Dawkins.pdf

Hägström O. (2008b) *Riktig vetenskap och dåliga imitationer*, Fri Tanke, Stockholm.

---

11 Sokal (1996).

12 Sokal (2008), s xi, min översättning.

13 Hägström (2008b). För den som läser min bok kommer det att stå klart vilket stort inflytande Sokal haft på mig, trots att jag hann lägga sista handen vid bokmanuskriptet innan jag läste *Beyond the Hoax*.

Lindgren, T. (2007) *Norrlands akvavit*, Norstedts, Stockholm.

Pinker, S. (2008) The stupidity of dignity, *The New Republic*, 28 maj.
http://www.tnr.com/story_print.html?id=d8731cf4-e87b-4d88-b7e7-f5059cd0bfbd

Sokal, A. (1996) Transgressing the boundaries: towards a transformative hermeneutics of quantum gravity, *Social Text* 46/47, 217-252.

Sokal, A. (2008) *Beyond the Hoax: Science, Philosophy and Culture*, Oxford University Press.

Swinburne, R. (2004) *The Existence of God* (2nd ed), Clarendon Press, Oxford.

The President's Council on Bioethics (2008) *Human Dignity and Bioethics: Essays Commissioned by the President's Council on Bioethics*, Washington, D.C.
http://www.bioethics.gov/reports/human_dignity/index.html